

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

עמוס הנביא ניבא בימיהם של עוזיהו מלך יהודה ושל ירבעם בן יואש מלך ישראל, באמצע המאה השמינית לפני הספירה, ויש שרואים בו את ראשון נביאי הכתב. באותה תקופה נבאו שלושה נביאים נוספים - הושע, מיכה וישעיהו, וביחד הם מכונים "ארבעה נביאים שניבאו באותו הפרק". עמוס היה בעל מקנה - 'נוקד', שחי בתקוע ועיקר שליחותו הנבואית מופנית אל ממלכת ישראל. תקופה זו היתה תקופה של שגשוג כלכלי ובטחוני בממלכת ישראל: ניצחונות צבאיים מרשימים, הרחבת גבולות הממלכה, ויחסי שלום בין ממלכת ישראל ליהודה. אולם בד בבד עם ההתעצמות הלאומית, הביאו המלחמות להתרוששות המעמד הנמוך ולהתעשרות המעמדות הגבוהים, וכך נוצרו בממלכת ישראל פערים חברתיים עמוקים ובלתי נסבלים. התעשרות השכבות הגבוהות הביאה לעושק השכבות הנמוכות - הדלים והאביונים. עיקר נבואתו של עמוס מכוונת לתוכחה מוסרית על המצב החברתי המעוות והמנוון שנוצר בממלכה, והוא מבשר את חורבנה של ממלכת ישראל כעונש על עיוותים אלה. בפרקים א'-ב' מופיעה סדרת נבואות תוכחה המכוונות כלפי עמים שונים: א'-ג-ה - דמשק (ארם); א'-ו-ח - עזה (פלישתים); א'-ט-י - צור; א'-יא-יב - אדום; א'-יג-יד - בני עמון; ב'-א-ג - מואב; ב'-ד-ה - יהודה. לכל הנבואות מבנה זהה - 'על שלושה פשעי... ועל ארבעה לא אשיבנו', והן מפרטות את הפשע הרביעי והחמור מכולם, שעליו ה' לא יסלח. הקובץ חותם בנבואה תוכחה על פשעי ממלכת ישראל (ו-טז). זו הנבואה הרחבה והמפורטת ביותר בקובץ והיא מהווה את עיקרו ותכליתו.

הנבואות על העמים ועל ממלכת יהודה (א',ג-ב',ה)

1.

לחמש הנבואות הראשונות בקובץ יש מכנה משותף מבחינת הסגנון ומבחינת אופי הפשעים ונמעניהם. שימו לב להקבלה בין הנבואה הראשונה לחמישית, ולדמיון ולהדרגה בתיאור הפשעים בנבואות השלישית, הרביעית והחמישית.

2.

הנבואה הראשונה בקובץ (א',ג-ה) מופנית לארם, שפגעה ושיעבדה את תושבי הגלעד שבעבר הירדן המזרחי באכזריות. עיינו ברקע למעשה אכזרי זה במלכים ב י"ג,ז. עונש הגלות המושת על ארם (ה) חוזר גם בנבואות על עמים אחרים, אבל רק כאן נזכר שם המקום אליו יגלו - 'קיר'. ראו את נבואת עמוס לקמן ט"ז, וחשבו מה מסמלת חזרת ארם לקיר.

3.

הנבואה השישית והשביעית בקובץ נבדלות מחמש הנבואות שקדמו להן בכמה היבטים:

א | עיינו בנבואה על מואב, ובדקו מהו החידוש העקרוני בפשעי מואב, ומה הוא מלמד על שורשן של נבואות התוכחה לעמים. תוכלו להיעזר בדבריו של **מ' וייס**: 'בשמוע המאזינים שפשעו המכריע של מואב לא היה אחת מפעולות האיבה השכיחות והבלתי נשכחות כלפי ישראל אלא מעשה תד פעמי נגד מלכו של אדום, הופתעו ותמהו, ולא הסיקו את המסקנה שהדבר הקובע בשפיטתו של ה' אינו למי נעשה העוול אלא מעשה העוול כשלעצמו בלבד'.

ב | עיינו בנבואה על יהודה (ב',ד-ה) ובחנו במה נבדל חטא יהודה משאר החטאים שנזכרו לעיל. חשבו מהו הפער בין ישראל לעמים המשתקף בהבדל זה, וכיצד הוא משתקף גם בנבואה על ממלכת ישראל.

4.

לסיכום, נסו לשער מדוע נקבע רצף הנבואות הללו כהקדמה לנבואה על ישראל, ומהו הלקח לישראל העולה מקביעת נבואת התוכחה במהלכו של רצף זה.

הנבואה על ממלכת ישראל (ב',ו-טז)

5.

עיינו בארבעת הפשעים בהם מואשמת ממלכת ישראל, ובחנו את אופי שני הפשעים הראשונים (ו, 12) לעומת אופיו של הפשע השלישי (22). עמדו על זיקתו של הפשע הרביעי (ח) לפשעים שקדמו לו, ותנו דעתכם לשימוש הדו משמעי בפועל 'טו' בפס' ז-ח.

6.

כנגד פשעי העם מעלה עמוס בפסוקים ט-י את זכרם של חסדי ה' לעמו מן העבר. עמדו על שלושת השלבים ההיסטוריים הנזכרים כאן. שימו לב ליחסי חזק/חלש בפסוקים אלה, וחשבו - במה מנוגדים מעשי חסד אלה לפשעי ישראל בהווה?

7.

בפסוק יא מופיע חסד אחר שעשה ה' עם עמו - הקמת נביאים ונזירים. במה מתבטא הקשר בין שני התפקידים הללו? עמדו על מהות התפקיד על פי נבואת עמוס, וחשבו כיצד הקמת הנביאים והנזירים מהווה המשך לחסדי ה' בעבר.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

הרחבה

ספר עמוס פותח בציון זמנה של נבואתו בפסוק א' - 'שנתיים לפני הרעש'. הכוונה לרעידת האדמה שפקדה את הארץ באותה תקופה, הנזכרת גם בזכריה י"ד: 'וְנִסְתָּם כְּאִשֶּׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בְּיָמֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה'. הדיה של רעידת האדמה עולים בכמה מקומות בנבואתו של עמוס, ויש הרואים בשאגת ה' הנזכרת בפסוק הבא התייחסות לאירוע זה: 'וַיֹּאמֶר ה' מִצִּיּוֹן יִשְׁאַג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים וַיִּבֶשׂ רֹאשׁ הַפְּרָמֶל'. בממצאים ארכיאולוגיים בחפירות בתל חצור ובשומרון ניכר רישומה של רעידת האדמה, והיא תוארכה על פי הממצאים לשנת 760 לפנה"ס.

פרשנות מעניינת לנבואת עמוס לאור רעידת האדמה מופיעה בכתבי עזריה מן האדומים, חכם יהודי שחי באיטליה במאה ה-16, ונחשב לאחד מראשוני החוקרים וההיסטוריונים היהודיים. בפתח ספרו הגדול, 'מאור עיניים', מתאר עזריה את רעידת האדמה שחוה בעירו פיררה בשנת 1570, ועוררה אותו לכתובת ספרו. במהלך התיאור מפרש עזריה חלקים מנבואת עמוס לאור חוויותיו האישית ברעידת האדמה:

"והנה במרוצת הסיפור הזה לא נחל מהזכיר את דברי עמוס אשר התנבא על הרעש הגדול שהיה בימי בשנת מות המלך עזיחיה, כי לפי קוצר דעתי אפשר שיפורשו קצת פסוקים מנבואתו על אופן אחר ממה שביארו מפרשינו ז"ל. והכתוב ההוא: 'הנה אנוכי מעיק תחתיכם', אשר נדחקו לפרשו בעניין מלחמה, הנה השכל הישר רש"י ז"ל כתב בפירושו 'תחתיכם - חנייתכם'. והמונן מדבריו אלה הוא שהארץ עצמה אשר עליה יחנו תגעש ותצעק, והדברים האלה בלי משל משלים על הרעש ודאי יתכנו. ובזה יבוא על אופניו הפסוק האחרון: 'ואמיץ לבו בגיבורים ערום ינוס', כי אם על אודות מלחמה ידבר איך יקרב אל השכל שהגיבור ינוס בה ערום... רק הכוונה היא על הרעש, אשר לפי דברי החוקרים ולפי מה שנוסח בזמננו זה כאמור, רובו וכוחו הוא בלילה ומחצות בו ולמעלה, שעה אשר בני האדם נמו שנתם. ובפרט כאשר הוא בעצם וראשונה מיד א-להים כרעש המיועד לימי עזיחיה... ולזה גם אמיץ לבו בגיבורים כאשר תבואהו שואתו פתאום לא ימלאנו לבו להיות בושש עד ימשש באפילה לקחת חלוקו, כי בחופזה רבה ינוס ערום, טרם יפול הבית והעלייה על גביו ותכסהו פלצות. וכבר קרה באמת לרבים מבני הנדיבים לעת כזאת פה פיררה, כי כאשר הארץ רעשה ערום הילכו בחופזה רבה, בלי לבוש וכסות בקרה מפחד בלילות".

◀ פסיפס רחוב בשדרות הרצל בירושלים, ובו הפסוק "וַיֹּאמֶר ה' מִצִּיּוֹן יִשְׁאַג, וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ; וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים, וַיִּבֶשׂ רֹאשׁ הַפְּרָמֶל" (עמוס א', ב). היצירה תוכננה על יד האמן חיים קפצ"ץ, ובוצעה על ידי האמנים פטריסיה גוטמן ויהודית אייזנברג.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

ביאורי מילים

פרק א'

- (ב) **וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרָעִים וַיִּבֶשׂ רֹאשׁ הַכְּרָמָל:** שאגת ה' תביא לפורענות בארץ, בדמות יובש ובצורת, מן המקומות הנמוכים - אזורי המרעה, עד המקומות הגבוהים - כראש הכרמל.
- (ג) **עַל-דְּוָשִׁים בְּחֶרְצוֹת הַבְּרָזַל אֶת-הַגִּלְעָד:** הארמים התנכלו ליושבי גלעד והרסו את עריהם.
- (יג) **עַל-בְּקָעִים הָרוֹת הַגִּלְעָד:** במהלך נסיונותיהם להתרחב צפונה בני עמון התאכזרו אל יושבי גלעד, ובקעו את בטניהן של הנשים ההרות.

פרק ב'

- (ו) **עַל-מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֶבְיוֹן בְּעֵבֹר נְעָלִים:** השכבות החזקות בחברה נאשמות בכך שנהגו למכור לעבדות בגלל חוב כספי אדם צדיק שאיננו חייב באמת, וכן מכרו לעבדות אדם אביון בשל חוב פעוט, במקום לתמוך בו.
- (ז) **הַשְּׂאֵפִים עַל-עֵפֶר-אָרֶץ בְּרֹאשׁ דָּלִים וְדָרְךְ עֲנִיִּים יִטּוּ:** הם רומסים את ראשם של הדלים, ומפילים אימה על הצדיקים והענווים עד שלמראיהם הם נוטים מדרכם.
- (ח) **וַיִּין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם:** הם הולכים לעבודת ה' במזבח ושוכבים בבגדים ש'חבלו' מהלווים שלא היה להם מה להשיב, בניגוד להלכה המצווה להחזיר את הבגדים, ומתענגים במקומות הקדושים בין שקנסו ועשקו מן העניים חסרי-הכל שלא יכלו לשלם להם.
- (יג) **כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֵגְלָה הַמְּלֵאָה לָהּ עֲמִיר:** הפורענות שתבוא על ישראל ותלחץ אותם משולה לעגלה העמוסה שאינה יכולה לזוז ממקומה מחמת כובד המשא.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555